

PAPER DETAILS

TITLE: Bizans Sanatında Sofar ve Trompet

AUTHORS: Hatice DEMİR

PAGES: 129-153

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2131547>

Bizans Sanatında Şofar ve Trompet

The Shofar and Trumpet in Byzantine Art

Hatice Demir¹

ÖZ

Bu çalışmanın konusunu hem liturji hem de seküler hayattaki törenlerde kullanılan çalgılar şofar ve trompetin kullanıldığı yerlerin dini tasvir sanatına yansımaları oluşturmıştır. Çalışma, birkaç alt başlık altında ele alınmıştır. Giriş bölümünde şofarın bir çalgı olarak nasıl ortaya çıktığı açıklanmıştır. Bu bağlamda, Kitab-ı Mukaddes'te adı sıkça geçen trompet de çalışma kapsamına alınmıştır. Trompet ve şofarın gerek çok tanrılı dönem ve gerekse Kitab-ı Mukaddes'te kullanıldığı yerler karşılaştırılmıştır. Diğer alt başlıklarda; şofarın etimolojisi ve ikonografik geçmişi irdelenmiştir. Etimolojik kökeni değerlendirilirken, şofar adının kökeninde, ikonografik etkenin de önemli olduğu noktası tespit edilmiştir. Kitab-ı Mukaddes Yaratılış Kitabı 22. Bab'da İbrahim'in Denenmesi olayında oğlu İshak'ı kurban etme emri ile sınanan İbrahim'e bir koç gönderilmiş ve bu koçun boynuzu şofarın hem etimolojik hem malzeme ve hem de ikonografik geçmişi konusunda önemli olmuştur. Akedah olarak bilinen bu olayın İbrani geleneklerinde önemli bir yeri vardır. Bu nedenle, Kitab-ı Mukaddes'te şofar ve trompetin kullanım yerleri amaçlarına göre sınıflandırılmıştır. Çalışma konusunun önemli bir diğer alt başlığında, şofar ve trompetin dini tasvir sanatındaki yeri örnekler ile açıklanmıştır. Sonuç bölümünde ise şofar ve trompetin dini tasvirlerdeki seçimleri ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Şofar, Trompet, Bizans, Kitab-ı Mukaddes, Dinî Tasvir

ABSTRACT

The subject of this study involves the shofar and trumpet, instruments used both in liturgical and secular ceremonies, and their reflections in religious art. The article addresses these instruments under certain sub-headings. The introduction attempts to explain the emergence of the shofar as an instrument. The trumpet, being frequently mentioned in the Bible, is also included to the context of the study. References to trumpets and shofars were compared in terms of how they were mentioned both in paganism and in the Bible. The other sub-headings first examine the etymological and then iconographic past of the shofar and trumpet. While evaluating the origin of the shofar, the iconographic facts were identified as having important points regarding the etymological derivation of shofar. Chapter 20 in the Bible's Book of Genesis deals with how God tests Abraham and sends a ram to replace Isaac upon the sacrificial altar and how the ram's horn has an important place in identifying the shofar's etymological, material, and iconographic past. This event, known as the Akedah, has an important place in the Hebrew tradition. For these reasons,

¹(Dr. Öğretim Görevlisi), Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, Türkiye

ORCID: H.D. 0000-0002-5801-5841

Corresponding author/Sorumlu yazar

Hatice Demir,
Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Kastamonu, Türkiye
E-mail: hdemir@kastamonu.edu.tr

Submitted/Başvuru: 14.12.2021

Revision Requested/Revizyon Talebi: 21.02.2022

Last Revision Received/Son Revizyon: 10.06.2022

Accepted/Kabul: 16.06.2022

Published Online/Online Yayın: 20.06.2022

Citation/Atf: Demir, Hatice, "Bizans Sanatında Şofar ve Trompet", *Sanat Tarihi Yıllığı - Journal of Art History* 31 (2022), 129-153.
<https://doi.org/10.26650/sty.2022.1036418>

the places and usages of shofar and trumpet were classified according to their references given in the Bible. Another important sub-heading of the study explains the depictions of the shofar and trumpet in religious art that were chosen as examples. The conclusion heading provides a general evaluation using the given examples.

Keywords: Shofar, Trumpet, Byzantium, Bible, Religious depiction

EXTENDED ABSTRACT

The subject of this study involves the liturgical and secular instruments of ceremonies, namely the shofar and the trumpet, as well as their places in Byzantine art. In order to provide clarity, the article has been divided into specific sub-headings. The introduction attempts to explain the emergence of the shofar as an instrument. Among the instruments accepted and referred to as holy in the Bible (e.g., lyre, harp, trimble, strings, pipe, and cymbal), the trumpet is the most mentioned. In this context, the historical past of the trumpet, which is usually used in place of the shofar, was also included within the context of study. The historical background of the bugle, which was first called a trompette in the 14th century, dates back to various historical periods in different geographies.

Two wind instruments are mentioned in the Bible: the trumpet and the shofar. The shofar is usually confused with the trumpet. For this reason, the references to trumpet and shofar both in paganism and in the Bible have been compared.

The other sub-headings first examine the etymological and iconographic past of the shofar and trumpet. While evaluating the origin of these instruments, the iconographic facts were determined to possess important points regarding the etymological derivation of shofar. Chapter 20 of the Book of Genesis in the Bible is known to address how God tested Abraham and sent a ram to replace Isaac's sacrifice and how the horn of this ram has an important place in determining the shofar's etymological, material, and iconographic past. This event is known as the Akedah and has an important place in the Hebrew tradition. As an instrument, the shofar these days is made from the horn of an antelope, goat, or ram. The cow horn is not permitted to be used in shofar production as it is a reminder of the story of the Golden Calf during the Jews' Exodus from Egypt. Accepted as a holy instrument, the shofar is mostly blown during the Jewish Rosh Hashanah celebrations. Apart from religious rituals, wars and secular celebrations are other important events for blowing on the shofar and trumpet. For these reasons, the places and usages of shofar and trumpet have been classified according to their references in the Bible.

Another important sub-heading of the study explains the shofar and trumpet depictions in religious art that were chosen as examples. These examples are discussed within the scope of the study chronologically. The first two examples date back to the 4th century A.D. as examples of Late Antiquity/Early Christian Art. The two selected plates mingle mythological and biblical themes. As a symbol of the belief in the afterlife, the trumpet is also able to be

seen both in pagan and monotheistic beliefs. Next, two examples of illustrations chosen from manuscripts are used in an attempt to explain how the shofar and trumpet are used as well as their importance. Examples of wall paintings such as scenes of the Ascension and the Last Judgement have been dated back to the Middle Byzantine period, with the trumpet having a very important place in that period as an iconographical element. Some examples were chosen from the post-Byzantine period in order to show the continuity of depictions of the shofar and trumpet in Eastern Christian Art after Byzantine Empire. Lastly, a wall painting from the Stavronikita Monastery in Athos dated to the 16th century depict a shofar with a different purpose. Referencing the Bible's Samuel 26:14–15, the shofar is depicted as an instrument mentioned in connection with the Ark of the Covenant being transported to Jerusalem. Our last example shows an image dated to the post-Byzantine period, in which the influence of Byzantine art can be clearly seen.

The conclusion provides a general evaluation using the given examples. As a result, the depiction of shofar has been determined to cover many areas of art such as wall paintings, mosaic panels, icons, plates, and book illustrations.

Giriş

Müzik güçlü bir kültürel sembol olarak, çok tanrılı ve tek tanrılı dönemlerde Ortadoğu’da etkili olmuştur. Hem seküler hem de liturjik amaçlı düzenlenen birçok törende çalgılar özel bir yer teşkil etmiştir. Bu bağlamda, Ortadoğu’da en kadim çalgılar arasında; lir ve şofar vardır.¹

Bu çalışmada hem liturjik hem de seküler amaçlı kullanılan şofar ve trompetin tek tanrılı dönemde ve özellikle Kitab-ı Mukaddes odaklı yerinin tarihi süreç içerisinde tasvirlerle irdelenmesi amaçlanmıştır. Şofar, Kitab-ı Mukaddes’te trompet (borazan) diye de anılmıştır. İlk olarak XIV. yüzyılda trompet adı ile kullanılmaya başlayan borazan çalgısının kökeni, eski bir Fransızca kelime olan ‘trompette’den gelir.² Trompetin tarihi geçmişi ise MÖ 1500’lere kadar uzanır.³ Orta Asya’dan⁴ İskandinavya’ya kadar birçok malzeme çeşidi ve farklı varyasyonları ile trompet, tarih sahnesinde yerini hep korumuştur.⁵

Kitab-ı Mukaddes’te bahsi geçen üflemeli çalgılardan trompet ve şofar birbiri ile karıştırılır. Bu bağlamda, trompet ve şofarın birbirleri ile aynı olup olmadığı tartışmalıdır.⁶ Üflemeli bu iki çalgıdan, Kitab-ı Mukaddes’te adı en çok geçen trompettir. Özellikle Kitab-ı Mukaddes Çölde Sayım Kitabı 10:1-10’da trompetlerin yapımı ve malzemesi hakkında bilgi verilir. Bu manada trompet, dövme gümüşten yapılmasının salık verilmesi nedeniyle boynuzdan yapılan şofardan ayrılır. Ancak Mishnah (Mişna)⁷ 3:6’da trompetin boynuzdan yapılabileceğine dair bilgi mevcuttur. Yazılı Tevrat’ın aksine Sözlü Tevrat’taki atıfa göre şofar, trompet ile benzerlik gösterir. Diğer taraftan İbraniler için önemli bir yere sahip olan Roş ha-şana Bayramı’nda üflenen trompet ve şofarın sesi aynıdır.⁸

- 1 Psalm(os)/Mezmun/Mizmor 150’de; Tanrı’yı övgü ile anma esnasında kullanılması gerekli çalgılar (lir, zilli def, büyük zil ve flüt) arasında ilk olarak trompet ve şofar yer alır.
- 2 “Trumpet” Online Etymology Dictionary, erişim 13 Ekim 2021. <https://www.etymonline.com/search?q=trumpet>
- 3 Geniş bilgi için bk. Montagu:1, <https://jeremymontagu.co.uk/tutankhamon.pdf>.
- 4 Baktria-Margiyana arkeolojik kazı bölgesinde, 3. yüzyıla tarihlenen ve Oksus Medeniyeti’ne ait bir gümüş trompet günümüzde Louvre Müzesi’nde muhafaza edilmektedir. Geniş bilgi için bk. “Near Eastern Antiquities: Iran,” web.archive.org, erişim 12 Ekim 2021. https://web.archive.org/web/20071012193813/http://louvre.fr/llv/oeuvres/detail_notice.jsp?CONTENT%3C%3Eent_id=10134198673225306&CURRENT_LLV_NOTICE%3C%3Eent_id=10134198673225306&FOLDER%3C%3Efolder_id=9852723696500803&bmUID=1164415855346&bmLocale=en
- 5 Edward H. Tarr, *The Trumpet*, (Portland-Oregon: Amadeus Press, 1988), 20-30.
- 6 David Wulstan, “The Sounding of the Shofar”, *The Galpin Society Journal* 26 (1973), 30; Michael Berenbaum ve Fred Skolnik, “Shofar.” *Encyclopaedia Judaica*.c.18: 506-508. 2nd Ed. (Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007), 507.
- 7 Sina Dağı’nda Yazılı Tevrat Yasaları ile birlikte bu yasaların uygulamasını anlatan Sözlü Tevrat Yasaları’nın da emredildiğine inanılır. Çok uzun bir süre Sanhedrin (En Yüksek Yahudi Konseyi) tarafından ezber yolu/ Mişnah ile sözlü olarak aktarılmıştır. Eser; Tapınağın yıkılması ile birlikte Haham Yehuda HaNasi tarafından kaleme alınmıştır. Mişnah yani ezber anlamına gelen bu kitap, Sözlü Tevrat Yasaları’nı içerir. Geniş bilgi için bk. “What is the Mishnah?” My Jewish Learning, erişim 11 Eylül 2021. <https://www.myjewishlearning.com/article/mishnah/>
- 8 Babil Talmud’u 54’e göre; İkinci Tapınak günlerinde Levililer ilahileri okurken rahiplerin trompetlerini aralarda aşağı doğru indirdiklerinde bunun secde etme anlamına geldiğine dair referanslar mevcuttur. Geniş bilgi için bk. Arthur L. Finkle, Shofar “Sounding of Shofar or Trumpet?” WebPage, erişim 11 Eylül 2021. <https://sites.google.com/site/shofarwebpage/origin-of-shofar>

İsrailoğulları tarafından hem liturjik hem askeri hem de seküler amaçlı kullanılan⁹ şofar, en orijinal formuyla günümüze gelebilen çalgılar arasında yer alır.¹⁰ Şofarın yapımı, Mişna ve Tevrat öğretileri doğrultusunda belirlenir. Hangi hayvanların boynuzunun şofar olabileceği bu öğretilerde belirtilir.¹¹ Bu bağlamda şofar; inek¹² hariç olmak üzere koç, keçi, antilop ve ceylan gibi hayvanların boynuzlarından elde edilir. Bunlar arasında boynuzu¹³ en çok tercih edilen hayvan ise koçtur.¹⁴ Diğer taraftan Afrika antilobu boynuzundan yapılan örneklerde derin bas sese sahip oldukları için en çok tercih edilen malzeme arasında yer alır.¹⁵ Şofar yapımında keratin kaplaması yoğun olan boynuzlar çoğunlukla tercih edilirken, kemikleşmiş boynuzlar şofar yapımında kullanılmaz. Şofarın yapımı da belirli kurallara tabidir. Örneğin Mişna'ya göre üzerinde deliği olan boynuz, şofar yapımında kullanılamazken üzerinde belli lekeleri olanlar belirli bir ölçüde kabul edilebilir.¹⁶ Şofarın ilk yapım aşamasında boynuzun, kafatasına bitişik, içi boş, keratin kaplama üst tabakası kemikli olan alttan ayrılır. Boynuzun hayvanın kafatasına bitişik olan geniş kısmı şofarın uç kısmını oluşturur. Şofarın yapım sürecinde kolayca kırılma ve çatlamayı önlemek amacıyla delme işlemi esnasında güçlendirmek için ısıya tabi tutulur.¹⁷ Şofarın biçimi Yahudi cemaatlerine göre çeşitlilik gösterir. Aşkenaz ve Seferad Yahudilerinin kullanmış oldukları şofarlar, biçim olarak birbirlerinden farklıdır.¹⁸

Şofarın Etimolojik ve İkonografik Kökeni

Sami kökenli bir kelime olan *şofar* İbranice *sh-f-r* kökünden türemiştir. Kelimenin etimolojik kökeni ile ilgili olarak çeşitli önermelerde bulunulur. İlk önermede, İbranice'de *güzellik, parlaklık* anlamına gelen *shifrah* kelimesi kullanılır. Bu bağlamda, Kitab-ı Mukaddes Mısır'dan Çıkış 1:5 ve Yaratılış 49:21'de *güzel* anlamında kullanılan *shefer* sözcüğünün,

- 9 Morakeng E.K. Lebaka, "Music, Singing and Dancing in Relation to the Use of the Harp and the Ram's Horn or Shofar in the Bible: What do We Know about This? ", *HTS Teologiese Studies/ Theological Studies* 70/3 (2014), 2.
- 10 Alfred Sendrey, *Music in Ancient Israel*, (London: Vision Press Limited, 1969), 342.
- 11 Finkle, "Sounding of Shofar or Trumpet?"; Michael Berenbaum ve Fred Skolnik, "Rosh ha-Shanah," *Encyclopaedia Judaica*.c.17: 464-465. 2nd Ed. (Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007), 464.
- 12 İnek ve öküz boynuzu Kitab-ı Mukaddes'te Altın Buzağı olayını hatırlattığı için, şofar yapımında kullanılamaz. Geniş bilgi için bk. Finkle, "Sounding of Shofar or Trumpet?". Mısır'dan Çıkış 32 babı Altın Buzağı hikayesi üzerine kuruludur. Olayın özeti şöyledir; Musa, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkartırken, bir süreliğine dağa çıkar ve dağdan inmediğini gören İsrailoğulları Harun'dan kendileri için bir buzağı putu yapmasını isterler. Bunun üzerine Harun, tüm altın küpeleri ister ve dökme bir Altın Buzağı putu yapar. Çeşitli adaklar da adadıkları bu putun, kendilerini Mısır'da çıkaran tanrı olduklarına inanırlar. Rab, buna çok öfkelenir ve onları yerle bir etmek isterken Musa buna engel olur. Daha sonra Musa dağdan indiğinde kendisi Altın Buzağı putunu parçalar.
- 13 Koç boynuzunun daha çok tercih edilmesi kökeninde ikonografik nedenler yatar. Bu konu, bir sonraki alt başlık altında ayrıntıları ile ele alınmıştır.
- 14 Ari Greenspan ve Ari Zibotovsky, "Shofar Blasting Away," Segula, erişim 12 Eylül. <https://segulamag.com/en/articles/shofar-blasting-away/>; Berenbaum ve Skolnik, "Rosh ha-Shanah," 464.
- 15 Greenspan ve Zibotovsky, "Shofar Blasting Away,"
- 16 Berenbaum ve Skolnik, "Shofar," 507; Finkle, "Sounding of Shofar or Trumpet?"
- 17 Greenspan ve Zibotovsky, "Shofar Blasting Away,"
- 18 Ticia Verveer, "The Ancient Cry of Shofar," The Times of Israel, erişim 11 Eylül 2021. <https://blogs.timesofisrael.com/the-ancient-cry-of-the-shofar/>

kelimenin etimolojik kökenleri arasında yer aldığı iddia edilir.¹⁹ İkinci önermede tartışmalı da olsa *şofarın* İbranice’de koç boynuzu anlamına geldiği savlanır.²⁰ Ancak İbranice’de *boynuz*, *keren* kelimesi ile ifade edilir.²¹ Kelimenin boynuz olarak anıldığı diller arasında Asur, Akad ve Arapça dilleri vardır.²² Akad dilinde *shapparum*; (*vahşi koyun ve keçi*) anlamında kullanılırken, Arapça’da *shawafiru*(*koç boynuzu*)²³ ve son olarak Asur dilinde *shapparu*, (*dağ keçisi*) anlamında kullanılmaktadır.²⁴ *Şofarın*, Kitab-ı Mukaddes’te Mısır’dan Çıkış 19:13’teki *bimshoch ha-yovel*²⁵ ifadesinde koç boynuzu olarak anıldığı iddia edilir. Burada *keren*(*boynuz*) ve *yovel*(*koç*) anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Mısır’dan Çıkış 19:16’da *kol shofar* (*boynuz sesi*) ve 19:19’da *kol ha-shofar* olarak geçer.²⁶

Şofarın, boynuzdan yapılması ve en çok da koç boynuzunun tercih edilmesi konusunda Kitab-ı Mukaddes Yaratılış Kitabı 22:9’da İshak’ın Kurban Edilmek için Bağlanması olayı vardır.²⁷ Yaratılış Kitabı 22. babı İbrahim’in denenmesi üzerine kuruludur. Yakmalık sunu olarak da bilinen adak kurbanlarının yakılarak Tanrı’ya sunulması eski bir İbrani geleneğidir.²⁸ Yaratılış Kitabı 22. babında Tanrı, İbrahim’den Moriya bölgesinde bir dağa gidip orada İshak’ı yakmalık sunu olarak kendisine sunmasını isteyerek, İbrahim’i dener. İbrahim, Tanrı’ya bağlılığını ispatlamak ve emri yerine getirmek için yola çıkar. İstenilen yere geldiğinde İshak’ı kurban etmek için bağladığı esnada Tanrı seslenir ve kendisine bağlı olduğunu teyit eder. O sırada İbrahim, boynuzu çalılıklara bağlı bir koç görür ve koçu yakmalık sunu olarak kurban eder. İbrani kültüründe Akedah²⁹ olarak bilinen bu olay, şofarın ikonografik geçmişi ile yakından bağlantılıdır. Koç boynuzundan yapılan şofar, İbranilere Akedah’ı ve Akedah ile birlikte; Yaratılış, İbrahim ile Ahit, İshak’ın Mucizevi Doğumu ve Bağlanması, Mısır’dan

- 19 Greg Stevenson, “The Message of the Shofar and its Application to Believers Through the Feast of the Lord”, *Olive Press Research Paper* 10 (2010), 6.
- 20 Eric Werner, “Music” and “Musical Instruments”, *The Interpreter’s Dictionary of the Bible*, c.3, Ed. George Arthur Buttrick ve Keith Crim içinde, 457–476, (New York: Abingdon Press, 1962), 474.
- 21 Malcolm Miller, “The Shofar and Its Symbolism”. *Historic Brass Society Journal* 14, (2002), 85.
- 22 Hint-Avrupa dil ailesinde horn: cornu, İbranice’deki keren/boynuz kelimesi ile etimolojik benzerlik gösterir. Geniş bilgi için bk. Wulstan, “The Sounding of,” 29.
- 23 Berenbaum ve Skolnik, “Shofar,” 506; Finkle, “Sounding of Shofar or Trumpet?”
- 24 Wulstan, “The Sounding of,” 29.
- 25 Diğer taraftan Kitab-ı Mukaddes’te kelime olarak tek başına bir müzik çalgısı olarak geçmez. Sadece Yeşu 6:5’te “keren hayyövel” olarak geçer. Yovel; İbranice’de koç boynuzu anlamında kullanılır. Geniş bilgi için bk. Wulstan, “The Sounding of,” 29.
- 26 Miller, “The Shofar and”, 85.
- 27 Jimmy DeYoung, *Sound the Trumpets*, (Chattanooga: Shofar Communications, 2006), 7-8; Stevenson “Message of Shofar”, 6.
- 28 Yakmalık sunular; hastalık, kıtlık, savaş ve şiddete maruz kalma durumlarında, Tanrı’dan bu durumlardan kurtulmak için sunulurdu. Geniş bilgi için bk. Ole Davidsen, “God Said to Abraham: On Covenant, Circumcision, and Sacrifice in the Abraham Traditions”. *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 27, (1995), 24. Makalenin aslı için bk. Ole Davidsen “Og Gud sagde til Abraham. Om pagt, omskærelse og offer i Abrahamhistorien”, *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 27 (Initiation og offer), Aarhus (1995), 79-118.
- 29 Berenbaum ve Skolnik, “Shofar,” 507; אָקֶד/aked: bir adak kurbanın ayaklarını bağlamak olarak geçer. Geniş bilgi için bk. Davidsen, “God Said,” 23.

Çıkış ve Kurtuluş'u hatırlatmakta³⁰ ve olağanüstü güç, neşe, özgürlük, zafer, kurtulma, milli varlık, erdem, tövbe ve sosyal adaleti temsil etmektedir.³¹

Şofar ve Trompetin Liturjik ve Seküler Amaçlı Kullanıldığı Yerler

En eski bir Kitab-ı Mukaddes çalgısı olarak şofar ve trompet, başta toplumda birlik ve eşitliğin bir göstergesi olmak üzere birçok amaç doğrultusunda herhangi birisi tarafından üflenebilir. Talmud'a göre dinî amaçlı olarak sadece Levili rahipler tarafından üflenen şofar ve trompet, seküler amaçlı olarak erkekler, çocuklar ve zaruri durumlarda kadınlar tarafından da üflenir. İbrani geleneklerine göre şofar; savaşta, yardım istemede, kutlamalarda, belirli bir alamet göstergesi anında, özel ve kutsal günlerde üflenir. Şofarın sembolik anlamları ve üflendiği durumlar şu şekilde sınıflanabilir; İshak'ın Kurban Edilişi/Bağlanması olayında sosyal adalet ve kurtuluşun bir göstergesi olarak, kefarete ve tövbe amaçlı olarak kutsal bayramlarda, askeri ve savaşlarda millî var oluş ve gücün göstergesi olarak, döngüsel bayramlarda ve diğer kutlamalarda kullanılır.³²

İbraniler için Tanrı ile uzlaşmayı ve dünyanın yaratılışını temsil eden Roş ha-şana Bayramı³³, şofarın üflendiği en önemli dinî günlerden birisi olarak bilinir. Roş ha-şana Bayramı esnasında 101 kez şofara üflenmesinden dolayı; Şofar Bayramı olarak da anılır.³⁴ Özellikle dinî ritüellerde şofarın üflenmesi, nota uzunluğu, ses boğumu ve tonunun farklılığı, çağrı ve mesajların türüne göre değişir.³⁵

Dinî ve seküler törenlerde şofarın sesi şu gruplara ayrılır;

1. Tekiah: Krallığı ilan etme törenlerinde uygulanır. Tek, düz, derin, bas ve keskin bir bitiş ile sonlanan bir sese sahiptir (Yasanın Tekrarı 6: 4-5).

2. Shevarim: Tövbe etmeye çağrı amaçlı bir sestir. Üç keskin sestten ibarettir ve uzunluğu tekiahın iki katı kadardır (Psalm(os)/Mezmur/Mizmor 130:3-4, Efesliler 1:7).

3. Teruah: Uyarı mesajı ya da kırılmış ruhlara teselli olmasına ithaf edilmiş bir sestir. Üç kısa ses ve toplamda dokuz sestten oluşur (Psalm(os)/Mezmur/Mizmor 51:3-4, 7, 12, 14b, 17).³⁶

30 Davidsen, "God Said," 25.

31 Malcolm Miller, "Ancient Symbols, Modern Meanings: The Use of the Shofar in Twentieth and Twenty-First Century Music", *Qol Tamid: The Shofar in Ritual, History, and Culture*, haz. Jonathan Friedmann and Joel Gereboff içinde, (Claremont: Claremont Press, 2017), 167.

32 Berenbaum ve Skolnik, "Shofar," 506-507; Verveer, "The Ancient Cry of Shofar," The Times of Israel, erişim 11 Eylül 2021. <https://blogs.timesofisrael.com/the-ancient-cry-of-the-shofar/>

33 Yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilen Roş ha-şana Bayramı'nın habercisi olarak Tışri'nin birinci ve ikinci günlerinde, Levililer 23:23-25; "Rab Musa'ya şöyle dedi: "İsrail halkına de ki, yedinci ayın birinci günü dinlenme günüdür, boru çalınarak anma ve toplantı günü olacaktır. O gün gündelik işlerinizi yapmayacak, Rab için yakmalık sunu yapacaksınız." ve Çölde Sayım 29:1; "Yedinci ayın birinci günü kutsal toplantı düzenleyecek, gündelik işlerinizi yapmayacaksınız. O gün sizin için boru çalma günü olacak." referanslı olarak şofara üflemek bir gelenek haline gelmiştir. Geniş bilgi için bk. Berenbaum ve Skolnik, "Rosh ha-Shanah," 463-464.

34 Salvarez, "Rosh Hashanah in the Middle Ages,"

35 Verveer, "The Ancient Cry of Shofar," Örneğin, Sukka 53a, 53b'de şofara hangi özel günlerde kaç kez üflenmesi gerekliliği belirtilmiştir. Geniş bilgi için bk. "Seferia.org." Sukkah. erişim 30 Mayıs. https://www.seferia.org/Sukkah.54a.1?ven=William_Davidson_Edition_English&vhe=William_Davidson_Edition_-_Vocalized_Aramaic&lang=bi

36 Stevenson, "The Message of," 12; Berenbaum ve Skolnik, "Rosh ha-Shanah," 465.

Kitab-ı Mukaddes'te Şofar ve Trompet

Kitab-ı Mukaddes'te şofar ve trompete çeşitli yerlerde atıf yapıldığı gözlemlenir.

Çölde Sayım 10: 1-2; borazanların nasıl yapılacağı ve hangi durumlarda kullanılacağı belirtilir. “Rab Musa’ya şöyle dedi. “Dövme gümüşten iki borazan yapacaksın; bunları topluluğu çağırarak ve halkın yola çıkması için kullanacaksın”,

*İbrahim'in denenmesinde*³⁷,

Yaratılış 22:13; “İbrahim çevresine bakınca, boynuzları sık çalılara takılmış bir koç gördü. Gidip koçu getirdi. Oğlunun yerine onu yakmalık sunu olarak sundu. Oraya “Yahve yire” adını verdi. “Rab’bin dağında sağlanacaktır” sözü bugün bu yüzden söyleniyor.”,

İsrailoğullarına Sina Dağı'nda yüklenen sorumlulukta,

Yaratılış 19:13; “...ya taşlanacak ya da okla vurulacak, ona insan eli değmeyecek. İster hayvan olsun ister insan, yaşamasına izin verilmeyecek.” Ancak boru uzun çalınca dağa çıkabilirler.”,

Sina Dağında Toplanma amaçlı Tanrı'nın bir uyarıcı mesajı olarak,

Yaratılış 19:16; “Üçüncü günün sabahı gök gürledi, şimşekler çaktı. Dağın üzerinde koyu bir bulut vardı. Derken, çok güçlü bir boru sesi duyuldu. Ordugahta herkes titremeye başladı.”,

İsrailoğullarına Sina Dağı'nda işaret olarak,

Mısır'dan Çıkış 19: 12-13; “Dağın çevresine sınır çiz ve halka de ki, “sakın dağa çıkmayın, dağın eteğine de yaklaşmayın! Kim dağa dokunursa, kesinlikle öldürülecektir. Ya taşlanacak ya da okla vurulacak; ona insan eli değmeyecek. İster hayvan olsun, yaşamasına izin verilmeyecek.”. Ancak boru sesi uzun uzun çalınca dağa çıkabilirler.”,

Mısırdan Çıkış 19: 16-17; “üçüncü günün sabahı gök gürledi, şimşekler çaktı. Dağın üzerinde koyu bir bulut vardı. Derken, çok güçlü bir boru sesi duyuldu. Ordugahta herkes titremeye başladı. Musa halkın Tanrı'yla görüşmek üzere ordugahtan çıkmasına öncülük etti. Dağın eteğinde durdular.”,

Savaş için toplanma amaçlı;

Çölde Sayım 10: 3-9; “İki borazan birden çalınca, bütün topluluk senin yanında, Buluşma Çadırı'nın önünde toplanacak. Yalnız biri çalınırsa, önderler, İsrail'in oymak başları senin yanında toplanacak. Borazan kısa çalınca, doğuda konaklayanlar yola çıkacak. Borazanın kısa çalınması oymakların yola çıkması için bir işarettir. Topluluğu toplamak için de borazan çaldırt, ama kısa olmasın. Borazanları kâhin Harunoğulları çalacak. Borazan çalınması sizler ve gelecek kuşaklar için kalıcı bir kural olacak. Sizi sıkıştıran düşmana karşı savaşa çıktığınızda, borazan çalın. O zaman Tanrınız Rab sizi anımsayacak, sizi düşmanlarınızdan kurtaracak.”,

37 İbrahim'in Denenmesi babında, şofara ya da trompete direkt olarak bir atıf verilmez. Ancak, şofarın ortaya çıkmasında önemli bir ikonografiye sahip olduğu için kutsal metin çalışma kapsamına alınmıştır.

Yeremya 4:5; “Yahuda’da duyurun, Yerus alim’de ilan edin, “ lkede boru  alın” deyin, “toplanın” diye haykırın...”,

İsrailoğullarına savaş anında uyarı olarak,

Yeremya 6:1; Yerus alim Ku atma Altında, G venli iniz için ka ın, ey Benyamin halkı! Yerus alim’den ka ın! Tekoa’da boru  alın, Beythakkerem’e bir işaret koyun. Çünkü kuzeyden bir felaket, büyük bir yıkım gelecek gibi görünüyor.”,

İsrailoğullarının düşmanlarına karşı zafer müjdecisi olarak,

1. Samuel 13:3-4; “Yonatan Giva’da Filist birliğini yendi. Filistliler bunu duyular. Saul, bütün ülkede boru çaldırarak, “İbraniler bu haberi duysun” dedi. Böylece İsraililer’in hepsi Saul’un Filist birliğini yendiğini ve Filistliler’in İsraililer’den öğrendiğini duydu. Bunun üzerine halk Gilgal’da Saul’un çevresinde toplandı.”;

II. Tarihler 5:13; “Bütün Levili ezgiciler- Asaf, Heman, Yedutun, oğullarıyla kardeşleri-zillerle, çenk ve lirlerle, ince keten kuşanmış olarak sunağın doğusunda yerlerini almışlardı. Borazan çalan yüz yirmi kâhin onlara eşlik ediyordu. Borazan çalanlarla ezgiciler tek ses halinde Rab’be şükredip övgüler sunmaya başladılar.”,

Zekeriya 9:14; “O zaman Rab halkının üzerinde görünecek, Oku şimşek gibi çakacak. Egemen Rab boru çalacak ve güney fırtınalarıyla ilerleyecek.”,

*Şehirlerin alınışı/Eriha'nın Düşüşü*³⁸

Yeşu 6: 3-5; siz savaşçılar, kentin çevresini günde bir kez olmak üzere altı gün dolanacaksınız. Koç boynuzundan yapılmış birer boru taşıyan yedi kâhin sandığın önünden gitsin. Yedinci gün kentin çevresini yedi kez dolanın; bu arada kahinler borularını çalsınlar. Kahinlerin koç boynuzu borularını uzun uzun çaldıklarını işittiğinizde, bütün halk yüksek sesle bağırsın. O zaman kentin surları çökecek ve herkes bulunduğu yerden dosdoğru kente girecek,

Yeşu 6:20; “Halk bağırmaya başladı, kahinler de borularını çaldılar. Boru sesini işiten halk daha yüksek sesle bağırdı. Kentin surları çöktü. Herkes bulunduğu yerden dosdoğru kente girdi. Böylece kenti ele geçirdiler.”,

Düşmana galip gelme,

1. Hakimler 7:19-21, “Gidyon ile yanındaki yüz kişi gece yarısından az önce, nöbetçi değişiminden hemen sonra ordugahın yanına vardılar; borularını çalmaya başlayıp ellerindeki testileri kırdılar. Üç bölük de borularını çalıp testilerini kırdı. Çalacakları boruları sağ ellerinde, çıralarıysa sol ellerinde tutuyorlardı. “Yaşasın Rab’bin ve Gidyon’un kılıcı!” diye bağırdılar.”,

Günahların yargılanması için;

Hezekiel 33:3-6; Bekçi kılıcın ülkenin üzerine yaklaştığını görüp halkı uyarmak için boru çaldığı zaman; kim boru sesini işitip de uyarıyı dikkate almazsa, kılıç da gelip onu öldürürse, kanından kendisi sorumludur. Boru sesini duymuş, ama uyarıyı dikkate almamıştır; kendisi

38 Ayrıca bk. Figür 4 açıklaması.

sorumludur. Uyarıyı dikkate alsaydı, canını kurtaracaktı. Ne var ki, bekçi kılıcın ülkenin üzerine yaklaştığını görüp halkı uyarmak için boru çalmazsa, kılıç da gelip halktan birini öldürürse, o kişi kendi günahı içinde öldürülmüştür; kanından bekçiye sorumlu tutacağım.,

Tanrı'ya karşı günahların affedilme gününe ithafen,

Çölde Sayım 29:1; “Yedinci ayın birinci günü kutsal toplantı düzenleyecek, gündelik işlerinizi yapmayacaksınız. O gün sizin için boru çalma günüdür.”,

Özgürlük Yılı/Jübile,

Levililer 25: 8-10; “yedi yılda bir kutlanan Şabat yıllarının yedi kez geçmesini bekleyin. Yedi kez geçecek Şabay yıllarının toplamı kırk dokuz yıldır. Sonra yedinci ayın onuncu günü, yani günahları bağışlatma günü, bütün ülkede yüksek sesle boru çalınacak. Elli yıl kutsal sayılacak, bütün ülke halkı için özgürlük ilan edeceksiniz. O yıl sizin için özgürlük yılı olacak. Herkes kendi toprağına, ailesine dönecek.”,

Rab'bin Gelişini haber verme,

Yoel 2:1; “Siyon'da boru çalın, Kutsal dağımda boru sesiyle halkı uyarın. Ülkede yaşayan herkes korkudan titresin. Çünkü Rab'bin günü çok yaklaştı, geliyor.”,

Bir İbrani kralı taç giyerken;

1. Krallar 1:34; “Orada Kâhin Sadok ve Peygamber Natan onu İsrail Kralı olarak meshetsinler. Boru çalıp, “Yaşasın Kral Süleyman!” diye bağırın.”,

2. Krallar 11:13-14; “Atalya muhafızlarla halkın çıkardığı gürültüyü duyunca, Rab'bin Tapınağı'nda toplananların yanına gitti. Baktı kral geleneğe uygun olarak sütunun yanında duruyor; borazan çalanlar yüzbaşılar çevresine toplanmış. Ülke halkı sevinç içindeydi, borazanlar çalıyordu. Atalya giysilerini yırtarak, “hainlik! hainlik!” diye bağırdı.”,

Yeni bir başlangıcı ilan etmek için,

2. Tarihler 29: 25-28; Sonra Kral Davud'un, bilicisi Gad'ın ve Peygamber Natan'ın düzenine göre Levililer'i ziller, çelenk ve lirlerle Rabbin Tapınağı'na yerleştirdi. Rab bu düzeni peygamberleri araçlığıyla vermişti. Böylece Levililer Davud'un çalgılarıyla, kahinler de borazanlarıyla yerlerini aldılar. Hizkiya yakmalık sununun sunağın üzerinde yakılmasını buyurdu. Sunu sunulmaya başlayınca, borazanlar ve İsrail Kralı Davud'un çalgıları eşliğinde Rab'be ezgiler okumaya koyuldular. Ezgiciler ezgi söylüyor, borazancılar boru çalıyor, bütün topluluk tapınıyordu. Yakmalık sunu bitinceye dek bu böyle sürüp gitti.,

Bayramlar ve özel dinî günleri kutlamada,

Çölde Sayım 10: 10; “Sevinçli olduğunuz günler-kutladığınız bayramlar ve Yeni Ay Törenlerinde-yakmalık sunular ve esenlik kurbanları üzerine borazan çalacaksınız. Böylelikle Tanrınızın önünde anımsanmış olacaksınız. Ben Tanrınız Rabbim.”,

İsa'nın tekrar gelişi/Tanrı'nın insanları toplaması;

Matta 24:31; “Kendisi güçlü bir borazan sesiyle meleklerini gönderecek. Melekler O’nun seçtiklerini göğün bir ucundan öbür ucuna dek, dünyanın dört bucağından toplayacaklar.”,

1. Korintliler 15: 51-52; “İşte size bir sır açıklıyorum. Hepimiz ölmeyeceğiz; son borazan çalınca hepimiz bir anda, göz açıp kapayana dek değiştirileceğiz. Evet, borazan çalınacak, ölümler çürümez olarak dirilecek ve biz değiştirileceğiz.”,

1. Selanikliler 4:16; “Rab’bin kendisi, bir emir çağrısıyla, baş meleğin seslenmesiyle, Tanrı’nın borazanıyla gökten inecek. Önce Mesih’e ait ölümler dirilecek.”,

Bizans Dönemi Dinî Tasvirlerde Şofar ve Trompet

Bu bölümde Bizans sanatında şofar ve trompetin tasvirleri kronolojik bir sırayla ele alınmıştır. Geç Antik Dönem veya Erken Hıristiyanlık Dönemi olarak da bilinen IV. yüzyıla ait örneklerde şofar ve trompet tasvirleri pagan kökenli olarak mitolojik temalar ile birlikte verilmiştir. Şofar ve trompet tasvirleri bu bağlamda daha çok flüt tasvirleri ikonografisi ile de kısmen örtüşür. Konu kapsamı ile ilgili olarak seçilen ilk örnek, IV. yüzyıla tarihlendirilen bir tabak tasvirinde kendini gösterir. Kişileştirilmiş Okeanos’un ve Dionysos festivalinin tasvir edildiği alçak kabartma tekniği ile yapılmış gümüş Mildenhall Tabağı tasvirinde, merkezde Okeanos’un başı ve onun etrafında Dionysos festivallerinin vazgeçilmez elamanlarından olan dans eden maenadlar ile flüt üfleyen, zil ve simbal çalan çıplak satirler yer alır³⁹. Satirlerin üflemiş oldukları flütlerin biçimi, daha sonra Bizans sanatında sıklıkla kullanılan Son Yargı sahnesindeki trompetler ile benzer özellikler göstermektedir. Bu bağlamda, Mildenhall Tabağı örneğinde olduğu gibi merkezde su temalı Okeanos ve beraberinde devam eden Dionysos ikonografik öğelerinin sonraki hayata gönderme yaptığı dikkate alınırsa⁴⁰, mahşer gününde ölümlerin dirilmesine atıfta bulunan trompetin, mitolojik bir kökene dayandığı gerçeği de ortaya çıkar. (Figür 1).

39 Richard Brilliant, “The Classical Realm”. *Age of Spirituality Late Antique and Early Christian Art, Third to Seven Century*, haz. Kurt Weitzmann içinde, (New-York: Metropolitan Museum of Art, 1978), 151.

40 Brilliant, “The Classical”, 151.

Figür 1: Okeanos ve Dionysos Tasviri, Mildenhall Gümüş Tabakı, 60.5cm 23 in., Roma, IV. Yüzyıl, (©British Museum), (Brilliant, 1978: 151, fig.130)

Geç Antik/Erken Hristiyanlık Dönemi için seçilen bir diğer örnek, IV. yüzyıla tarihlendirilen ve kesin olmamakla birlikte Thessaloniki üretimi olduğu düşünülen kabartma tekniği ile yapılmış gümüş bir tabak tasvirinde kendini gösterir. Tabakın kenarlarında ve merkezindeki madalyonda mitolojik bir kahraman olan Akhilleus'un hayat siklusu betimlenmiştir. Konumuz trompet ile bağlantılı olan sahne, sekizgen tabakın merkezindeki madalyonda yer alır. Sahnede, Diomedes ve Odysseus'un, Akhilleus'u Troia'ya götürmek için geldikleri an betimlenmiştir. Diomedes ve Odysseus'un beraberinde getirdikleri askerlerin, Akhilleus'u yakalamak için silahlarını almalarına çağrı niteliğinde, bir trompetçinin trompete üflediği ve ani bir refleks ile Akhilleus'un askerlerin silahları kavracağı an tasvire yansımıştır⁴¹. Bu bağlamda, yukarıda şofar ve trompetin Kitab-ı Mukaddes'te kullanıldığı yerlere atıf olarak Çölde Sayım 10:3-9'da da belirtildiği üzere "*Sizi sıkıştıran düşmana karşı savaşa çıktığınızda, borazan çalın*" ifadesi gereğince düşmana karşı çağrı niteliğinde olan işaret sesinin mitolojik kökeni ile ilgili bir referans olarak da kabul edilebilir. (Figür 2).

41 Kurt Weitzmann "Science and Poetry". *Age of Spirituality Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century*, haz. Kurt Weitzmann içinde, (New-York: Metropolitan Museum of Art, 1978), 231.

Figür 2: Akhilleus Siklusu, Gümüş Tabak, Kabartma Tekniği, 3.8x53 cm., Thessaloniki, IV. Yüzyıl, (©Augst Römermuseum), (Weitzmann, 1978: 232-233, fig.208)

Şofar ve trompet tasvirleri Bizans Dönemi resimli Psalter/Mezmurlar (Mizmorlar) Kitap örneklerinde de sıklıkla tasvir edilen çalgılar arasında yer almıştır. IX. yüzyıla tarihlendirilen ve günümüzde Moskova Devlet Tarih Müzesi'nde muhafaza edilen Gr. 129/Khludov Psalter⁴² fol. 1v örneğinde, İmmanuel İsa ve Tahtta Davud tasvir edilmiştir. Tasvirin sağ marjına yerleştirilmiş olan şofar üfleyen figür, konu kapsamı bağlantılı olarak, şofara verilen önemi göstermektedir. (Figür 3). Kitab-ı Mukaddes'te İsa'nın Davud'un soyundan gelmesi ile bağlantılı olarak (tekrar) geleceğine ve Davud'un tahtına oturacağına dair bazı referanslar mevcuttur⁴³. Bunlardan en önemlisi Yeşeya 7:13-14'te; “*Bunun üzerine Yeşeya, ‘Dinleyin, ey Davud’un torunları!’ dedi, ‘İnsanların sabrını taşırmamız yetmezmiş gibi şimdi de Tanrım’ın sabrını mı taşıyorsunuz? Bundan ötürü Rab’bin kendisi size bir belirti verecek: İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacak.*” referansı ile geçen Yeşeya'nın kehanetlerinden

42 Gr 129/Khludov Psalter, marjinal resimlerin yanında yer alan açıklamaları ile 9. Yüzyıla tarihlendirilen en önemli psalter/Mezmurlar Kitabı örnekleri içerisinde yer alır. Geniş bilgi için bk. Leslie Brubaker, *Vision and Meaning in Ninth-Century Byzantium Image as Exegesis in the Homilies of Gregory of Nazianzus*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 25.

43 Yeşeya 7:13-14'te bahsi geçen kehanetin İmmanuel İsa ile bağlantısı olmasına dair geniş bilgi için bk. Edward Hindson, “Isaiah’s Immanuel”. *Grace Journal*, 10:3, (1969), 1-14.

birisidir. Matta 1:22-23; “Bütün bunlar, Rab’bin peygamber aracılığıyla bildirdiği şu söz yerine gelsin diye oldu: ‘İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacaklar.’ İmmanuel Tanrı bizimle demektir.” ve Luka 1:32; “O büyük olacak, kendisine ‘Yüceler Yücesi’nin Oğlu denecek. Rab Tanrı O’na atası Davud’un tahtını verecek.” referansları ile ise doğacak çocuğun adının İmmanuel olacağı ve atası Davud’un tahtına oturacağı kehaneti desteklenir. Bizans tasvir sanatında İmmanuel İsa olarak bilinen bu tasvirde İsa, genç bir figür olarak tasvir edilir. Daha önce yukarıdaki bölümde de belirtildiği üzere, Kitab-ı Mukaddes bağlantılı olarak şofar ve trompete üflenlen durumlar arasında; Yoel 2:1’de Rab’bin gelişini haber verme, 1. Krallar 1:34 ve 2. Krallar 11:13-14’te geçtiği üzere bir kralın taç giyme töreni ve son olarak Matta 24:31, 1. Korintliler 15:51-52, 1. Selanikliler 4:16’da refere edildiği gibi İsa’nın tekrar gelişini haber verme gibi özel anlar vardır. Gr. 129/Khludov Psalter fol. 1v örneğinde tahtta oturan Davud’un hemen üzerinde tasvir edilen İmmanuel İsa’nın birlikte verilmesi de bu bağlamda Kitab-ı Mukaddes’te bahsi geçen kehanetlere atıfta bulunur. Tasvirin sağ marjına yerleştirilmiş elinde şofara üfleyen figür ise İsa’nın Davud’un tahtına oturacağına ve yeniden geleceğine dair bahsi geçen referansları doğrular.

Figür 3: İmmanuel İsa ve Tahtta Davud, Gr 129/Khludov Psalter, fol. 1v⁴⁴, IX. Yüzyıl, (©Moskova Devlet Tarih Müzesi/ Государственный исторический музей), <https://warwick.ac.uk/fac/arts/scapvc/arthistory/studentpages/ug/modulesupto12-13/ha229/khludov.ppt>

44 Gr 129/Khludov Psalter’da yer alan diğer trompet ve şofar tasvirleri için bk. Alfred Büchler, “Horns and Trumpets in Byzantium: Images and Texts.” *Historic Bras Journal* 12 (2000), 23-59.

XII. yüzyıla tarihlendirilen ve günümüzde Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde muhafaza edilen Topkapı Sarayı G.İ.8 resimli Oktateukh fol. 480v örneğinde, şofarın Bizans tasvir sanatında en çok yer aldığı Eriha'nın Düşüşü sahnesi betimlenmiştir. Tasvirin açıklayıcı metninde de şofara atıfta bulunulmuştur. Eriha kentini kuşatan Yeşu ve askerleri ve sandığı taşıyanların önünde koç boyunuzu/şofarlı yedi kâhinin, şehrin etrafını dolaşırken yüksek sesle şofara üflemleri gerekliliği Kitab-ı Mukaddes Yeşu 6:3-5 referanslı olarak metinde de aktarılmıştır⁴⁵ (Figür 4).

XII. yüzyıla tarihlendirilen bir başka resimli Bizans dönemi kroniği olan Ioannes Skylitzes/ Skilicis Kroniği'nde İmparator I. Mikail Rangabe'nin (811-813) taç giyme töreninde saray görevlileri, Mikail'in imparatorluğunu ilan etme adına trompete üflerken tasvir edilmişlerdir. Kitab-ı Mukaddes 1. Krallar 1:34'i referans alarak yeni bir kralın taç giyme töreninde şofara üflemek kutsal metin odaklı bir gelenek olarak Bizans sarayında da devam etmiştir. Ancak tasvirde, Kitab-ı Mukaddes referanslı olarak boru/şofar değil, trompet tercih edilmiştir. (Figür 5).

Figür 4: Eriha'nın Düşüşü Sahnesi, Oktateukh Topkapı Sarayı G.İ.8, fol. 480v, XII. Yüzyıl, (Kaplan, 2017: 518)

45 Geniş bilgi için bk. Necla Kaplan, "Bizans Dönemi Resimli Oktateukh El Yazması: Seraglio (Topkapı Sarayı Gi. 8)." (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2017), 518.

Figür 5: İmparator I. Mikail Rangabe'nin Taç Giyme Töreni, Ioannes Skylitzes/Skilicis Kroniği, fol. 10v, XII. Yüzyıl, (©İspanya Milli Kütüphanesi/Biblioteca Nacional de Espana), (Tsamakda, 2002:225, fig.3)

XII. yüzyıla ait Kıbrıs Kakopetria Çatılı Aziz Nikolaos Kilisesi'ne ait duvar resmi Son Yargı sahnesinde kişileştirilmiş deniz tasvirinin elinde biçim olarak hem trompet hem de şofara benzeyen bir çalgı yer almaktadır. (Figür 6). Figür 1'de yer alan Mildenhall Tabacı örneğinde, mitolojik referanslı olarak su temalı Okeanos ve flütlü satir tasvirleri sonraki hayata göndermede bulunmaktadır. Bu bağlamda, Orta Bizans Dönemi'ne ait bir kilise resmi Son Yargı sahnesinde elinde şofara benzeyen uzunca bir trompet tutan deniz figürü ile yukarıda savlanan sonraki hayatın mitolojik kökenine yapılan görüş güçlenir.

Figür 6: Son Yargı Sahnesi, Detay, Kişileştirilmiş Deniz Tasviri, Kıbrıs/Kakopetria Çatılı Aziz Nikolaos Kilisesi, Duvar Resmi, XII. Yüzyıl (Stylianou ve Stylianou, 1997:63, fig.24)

XIII. yüzyılda Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1268) zamanında inşa edilen Trabzon Aya Sofya duvar resmi örneğinde, şofar İsa'nın Göge Yükselişi sahnesinde yer alır. (Figür 7). İsa'yı çevreleyen mandorlanın hemen altında kompozisyonun merkezine yerleştirilmiş melek elinde bir şofara üflerken tasvir edilmiştir. Figür 13'teki örnek de dikkate alınacak olursa, İsa'nın Göge Yükselişi O'nun göksel hiyerarşideki krallığı ile ilintilidir. Bu nedenle, Kitab-ı Mukaddes'te (Matta 24:31, 1. Selanikliler 4:16) şofarın üflendiği yerlere bir atıf olarak hem İsa'nın yeniden geleceğine hem de O'nun krallığına bir gönderme içerir.

Figür 7: İsa'nın Göğe Yükselişi Sahnesi, Trabzon Aya Sofya, Duvar Resmi, Apsis Tonozu, XII. Yüzyıl (Eastmond, 2004:42, fig.XII)

Bizans tasvir sanatı etkisinde kalan XIV. yüzyıl Decani/Deçan Manastırı duvar resmi örneğinde yine Son Yargı sahnesinin önemli bir ikonografik elemanı olan Trompetli Melek vardır. (Figür 8). Tasvirde yer alan trompet daha uzun ve ince bir biçime sahip olması ile erken dönem örneklerinden ayrılır.

XV. yüzyılın sonuna tarihlendirilen⁴⁶ Kıbrıs/Agiasmati Kutsal Haç Kilisesi örneğinde, Yahuda'nın İsa'ya İhaneti sahnesi betimlenmiştir. Sahnede, Bizans ve Latin⁴⁷ sanatının bir karışımı etkisi gözlemlenir. Yahudi halkın şahitliği eşliğinde gerçekleşen olayda, şofara üfleyen bir figürün varlığı Bizans tasvir sanatında yaygın kullanılan bir ikonografik figür değildir. (Figür 9).

46 XV. yüzyıl sonrası post-Bizans dönemi örnekleri, Doğu Hristiyan tasvir sanatının bir devamı niteliğinde çalışma kapsamına alınmıştır.

47 Latin etkisi en çok sahnede yer alan İsa'nın omuzuna dokunan figürün kompozisyona eklenmesinde dikkat çeker. Geniş bilgi için bk. Andreas Stylianou ve Judith A. Stylianou, *The Painted Church of Cyprus Treasure of Byzantine Art*, 2nd Ed. (Nicosia: A. G. Leventis Foundation, 1997), 194.

Figür 8: Trompetli Melek, Kosova/Decani/Deçan Manastırı, Duvar Resmi, Nef, XIV. Yüzyıl (https://www.ruicon.ru/arts-new/fresco/1x1-dtl.php?page_19=2631&p_f_12_temp_id=1&p_f_12_63=1)

Figür 9: İhanet Öpücüğü Sahnesi, Kıbrıs/Agiasmati Kutsal Haç Kilisesi, Duvar Resmi, 1494 (Stylianou ve Stylianou, 1997:195, fig.110)

XVI. yüzyıla tarihlenen Athos Stavronikita Manastırı duvar resmi örneğinde, Davud'un elinde kendisi ile özdeşleşen lir ve diğer ezgicilerin ellerinde ise ud ve şofar çalgılarının tasviri yer alır (Figür 10). Tasvir; Kitab-ı Mukaddes 2. Samuel 6:14-15'te Ahit Sandığının Yerusâlim/Kudüs'e getirilişi olayı ikonografisini içerir. "...keten efod kuşanmış Davud, Rab'bin önünde var gücüyle oynuyordu. Davud'la bütün İsrail halkı, sevinç naraları ve boru sesi eşliğinde Rab'bin Sandığı'nı getiriyorlardı..." ifadesinin tasvirde, çalışma kapsamında ele alınan şofar ve trompet tasvirleri birlikte verilmesi adına da ayrı bir yere sahiptir.⁴⁸

Figür 10: Ahit Sandığının Kudüs'e Getirilişi Sahnesi, Athos Stavronikita Manastırı, Duvar Resmi, XVI. Yüzyıl (Proestaki, 2010:326, fig.12)

1653 yılına tarihlendirilen ve sanatçı Leos Moskos⁴⁹ imzasını taşıyan ikonada, Son Yargı tasviri yer alır. Girit ve Venedik ekolü etkisinin birlikte hissedildiği ikonada, merkezde meleklerin eşlik ettiği bir mandorla içerisinde İsa ve iki yanında Meryem, Vaftizci Yahya, şehitler ve azizler yer alır. İkonanın kompozisyonu içerisinde; Tahtın Hazırlanması, Ölülerin Dirilişi, Doğruların Ödüllendirilmesi ve Günahkarların Cezalandırılması sahneleri vardır. Konumuz ile bağlantılı olarak trompet, sol köşeye yerleştirilmiş Günahkarların Cezalandırılması sahnesinde görülür. Ölülerin diriltmesi için trompete üfleyen meleklerin hareketli drapeli kıyafetleri Girit ekolü etkisi gösterir. (Figür 11-12).

48 Tasvirde ayrıca, 2. Samuel 6:16 referanslı olarak Saul'un kızı Mikal ise pencereden bakmaktadır. Kutsal metindeki referansa göre Mikal, Davud'un dans etmesi üzerine onu küçümsemiştir.

49 Leos Moskos, Girit'in Resmo şehrinde doğmuştur. Daha sonra Zakynthos Adası ve Venedik'te ikona üretiminde bulunmuştur. Marianna Latsis, *The Survival of Byzantine Sacred Art*, (Chicago: The Private Bank & Trust Company Limited, 1996), 166.

Figür 11-12: Son Yargı Sahnesi, İkona, 61x49.8 cm, Resmo/Girit Okulu, Sanatçı: Leos Moskos, 1653 (Latsis, 1996:168-169, fig.40)

Figür 13'te verilen örnekte, Meryem ve Azizlerin eşlik ettiği iki melek ellerinde trompet ve üzerinde yazıt olan iki kurdele ile İsa'nın Göğe Yükselişine şahitlik ederken tasvir edilmiştir. Soldaki meleğin tuttuğu kurdele üzerinde; “Ουτος Εστιν Ο Κρατ (Αι) Ος Και Δυναστης Ουτ (Ος) Ο Δυνατος/Εν Πολεμω Ουτος Εστιν Αληθως Ο Βας (Ιλευς) Τησδοξης/Ο güçlüdür ve hakimdir, Savaşta kudret sahibidir, Zaferin gerçek kralıdır” ve sağ altta Kral Davud'un elinde tuttuğu kurdelede; Ανεβη Ο Θ(Εο)ς Εν Αλαλαγωμω Κ(Υριω)ς Εν (Φ)Ωνη Καλπινγος/Tanrı yakarışlarla yükseldi, Lord, trompet sesine” yazıtı vardır⁵⁰. Bu bağlamda sahnede, Kitab-ı Mukaddes temalı olarak Matta 24:31 ve Yoel 2:1'a göndermede bulunarak İsa'nın Yeniden Geleceğine dair bir işaret olması adına trompetli melek figürü önemli bir yer tutar.

50 Geniş bilgi için bk. Zoe A Mylona, *The Zakynthos Museum*. (Athens: Pergamos S. A., 1998), 246.

Figür 13: İsa'nın Göğe Yükselişi Sahnesi, İkona, 147x97x2 cm, Tempera Tekniği, Zakynthos Müzesi, MZ 95, XVII. Yüzyıl, (Mylona, 1998: 246, Fig. 97)

Sonuç

Bu çalışmada Kitab-ı Mukaddes'te bahsi geçen kadim çalgılar olan şofar ve trompetin Bizans dinî tasvir sanatındaki örnekleri çalışılmıştır. Trompet, sadece çalışma konusunu oluşturan Orta Doğu'da değil, diğer coğrafyalarda da farklı amaçlar için kullanılan geleneksel bir çalgı olmuştur. Ancak şofar, bir ritüel çalgısı olarak en çok Orta Doğu'da önemini korumuştur. Bu bağlamda kutsal metin odaklı olarak İbrahim'in Denenmesi ve İshak'ın kurban edilmek üzere bağlanması hadisesi sonucu Tanrı tarafından gönderilen koçun boynuzu hem şofarın ortaya çıkışını hem de ikonografik geçmişini belirlemiştir. Dinî ve seküler amaçlı olarak İbranilerin geleneklerinde önemli bir yere sahip olan şofar hem İbrani hem de daha sonra Hristiyan sanatında önemli bir yer teşkil etmiştir.

Dinî bir emare olarak şofar ve trompet, sadece mabetlerin resim programı kapsamında değil, tabak ve levha gibi küçük el sanatları örneklerinde, ikonlarda ve resimli dinî el yazmalarında da görülür⁵¹.

51 Çalışma konusu Bizans Dönemi ve post Bizans Doğu Hristiyan tasvir sanatı ile sınırlandırılmıştır. Ancak Bizans dönemine denk gelen sinagog örneklerinde yer alan şofar tasvirleri oldukça geniş bir çalışma alanı sunması adına da sanat tarihi yazıncılığı için önemli bir yer tutar. Şofarın sinagog tasvirleri örneklerinde; Tevrat nişi etrafında diğer kutsal objeler ile birlikte yer aldığı dikkat çeker. Bu kült objeler arasında menorah ve lulav yer alır. Bütün bu kült objeler de ikonografik olarak özel anları/günleri/bayramları temsil etmektedir. Lulav; Levililer 23:40 bağlantılı bir biçimde Çardaklar Bayramı/Sukkot'u temsil ederken, Menorah; Mısır'dan Çıkış 25:31-39 ve 37:17-24 referanslı bir kandil olarak; Mesihçilik, yeniden doğuş, Tapınağı hatırlama, ışık, hayat ağacı ve sonsuz hayatı temsil etmektedir. Asher Ovadia, "The Symbolic Significance of the Menorah", *Liber Annuus* 64, (2014), 605.

En erken dönem örneklerinde şofarın tasvirleri, kısa ve kıvrımlı biçimiyle koç boynuzunu anımsatmaktadır. Daha geç dönemlerindeki örneklerde, şofarın tasvirleri şekil olarak trompet tasvirlerine yaklaşmış ve ebat olarak daha düz ve kıvrımsız bir şekil almıştır. Bu nedenle özellikle Son Yargı sahnesinin vazgeçilmez bir ikonografik detayı olan trompet, kıvrımlı biçimi ile şofara benzemiştir.

Şofar ve trompetin, resimli dinî el yazmaları örnekleri incelendiğinde genelde Eski Ahit bağlantılı el yazmaları ve özellikle Psalter/Mezmurlar (Mizmorlar) kitaplarında bolca tasvir edildiği gözlemlenir. Kitap resmi örneklerinde şofar ve trompet, tek başına ön plana çıkartılan bir ikonografik öge olmamış ancak bir kült obje olarak dinî tasvir sanatını desteklemiştir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen örnekler göz önünde bulundurulduğunda, şofar ve trompet, ikona tasvirlerinde çok yer almaz. Bunu nedenleri arasında kutsal kişi tasviri dışında, Kitab-ı Mukaddes odaklı sahnelerden sadece birkaçı ikona tasvirlerinde yer alır. İkona örneklerinde şofar ve trompetin en çok betimlendiği örnekler arasında, İsa'nın Göğe Yükselişi ve Son Yargı sahneleri vardır. Bu örneklerden geç dönem örneklerinde, şofar artık yerini trompete bırakmaya başlamıştır.

Sonuç olarak kökeni çok tanrılı döneme kadar uzanan şofar ve trompet, tüm tarih boyunca gerek dinî ve gerekse günlük hayatta birçok amaca hizmet ederek önemli bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle özellikle Hristiyan dinî tasvir sanatında şofar ve trompet biçimleri birbirine yaklaşacak bir şekilde tasvir edilmişlerdir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Berenbaum, Michael & Skolnik, Fred. "Rosh ha-Shanah." *Encyclopaedia Judaica*. 17: 463-466. 2nd Ed. Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007.
- Berenbaum, Michael & Skolnik, Fred. "Shofar." *Encyclopaedia Judaica*. 18: 506-508. 2nd Ed. Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007.
- Brilliant, Richard. "The Classical Realm". *Age of Spirituality Late Antique and Early Christian Art, Third to Seven Century*; hazırlayan Kurt Weitzmann içinde, 126-182. New-York: Metropolitan Museum of Art, 1978.
- Brubaker, Leslie. *Vision and Meaning in Ninth -Century Byzantium Image as Exegesis in the Homilies of Gregory of Nazianzus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Büchler, Alfred. "Horns and Trumpets in Byzantium: Images and Texts." *Historic Bras Journal* 12 (2000): 23-59.
- Davidson, Ole. "God Said to Abraham: On Covenant, Circumcision, and Sacrifice in the Abraham Traditions".

- (English Trans.) *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 27 (1995):1-32.
- DeYoung, Jimmy. *Sound the Trumpets*, Chattanooga: Shofar Communications, 2006.
- Eastmond, Anthony. *Art and Identity in Thirteenth-Century Byzantium Hagia Sophia and the Empire of Trebizond*, Aldershot-Burlington: Ashgate, 2004.
- Friedmann, Jonathan L. *Music in Biblical Life, The Roles of Song in Ancient Israel*. North Carolina: McFarland & Company Inc. Publishers, 2013.
- Hindson, Edward. "Isaiah's Immanuel". *Grace Journal*, 10:3, (1969): 1-14.
- Miller, Malcolm. "Ancient Symbols, Modern Meanings: The Use of the Shofar in Twentieth and Twenty-First Century Music", *Qol Tamid: The Shofar in Ritual, History, and Culture*, Ed. Jonathan Friedmann and Joel Gereboff içinde, 11-30, Claremont: Claremont Press, 2017.
- Miller, Malcolm. "The Shofar and Its Symbolism". *Historic Brass Society Journal* 14, (2002): 83-113.
- Montagu, J. *Tutankhamon's Trumpets and the Hatsots'rot*, 1-12. <https://jeremymontagu.co.uk/tutankhamon.pdf> Erişim tarihi: 04.10.2021.
- Mylona, Zoe A. *The Zakynthos Museum*. Athens: Pergamos S. A., 1998.
- Kaplan, Necla. "Bizans Dönemi Resimli Oktateukh El Yazması: Seraglio (Topkapı Sarayı Gi. 8)." Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2017.
- Latsis, Marianna. *The Survival of Byzantine Sacred Art*, Chicago: The Private Bank & Trust Company Limited, 1996.
- Lebaka, Morakeng E.K. "Music, Singing and Dancing in Relation to the Use of the Harp and the Ram's Horn or Shofar in the Bible: What do We Know about This? ", *HTS Teologiese Studies/ Theological Studies* 70/3 (2014): 1-7.
- Ovadia, Asher. "The Symbolic Significance of the Menorah", *Liber Annuus* 64, (2014): 603-614.
- Proestaki, Xanthi. "Western Influences on 17th-Century Post-Byzantine Wall Paintings in the Peloponnese: Roots in the 16th century." *Byzantinoslavica – Revue Internationale des Etudes Byzantines* LXVIII/1-2 (2010): 291-352.
- Sendrey, Alfred. *Music in Ancient Israel*, London: Vision Press Limited, 1969.
- Stevenson, Greg. "The Message of the Shofar and its Application to Believers Through the Feast of the Lord", *Olive Press Research Paper* 10 (2010): 1-24.
- Stylianou, Andreas ve Stylianou Judith A., *The Painted Church of Cyprus Treasure of Byzantine Art*, 2nd Ed. Nicosia: A. G. Leventis Foundation, 1997.
- Tarr, Edward H. *The Trumpet*, Portland-Oregon: Amadeus Press, 1988.
- Tsmakda, Vasiliki. *The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid*. Leiden: Alexandros Press, 2002.
- Weitzmann, Kurt. "Science and Poetry". *Age of Spirituality Late Antique and Early Christian Art, Third to Seven Century*, hazırlayan Kurt Weitzmann içinde, 139-255. New-York: Metropolitan Museum of Art, 1978.
- Werner, Eric. "Music" and "Musical Instruments", *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, 3, Ed. George Arthur Buttrick ve Keith Crim içinde, 457-476, New York: Abingdon Press, 1962.
- Wulstan, David. "The Sounding of the Shofar", *The Galpin Society Journal* 26 (1973): 29-46.

Çevrimiçi Kaynaklar

- Alvarez, Sandra. Medievalists.net. "Rosh Hashanah in the Middle Ages." Erişim 02 Kasım 2021. <https://www.medievalists.net/2015/09/rosh-hashanah-in-the-middle-ages/>

Finkle, Arthur L. Shofar WebPage. "Sounding of Shofar or Trumpet?" Erişim 11 Eylöl 2021. <https://sites.google.com/site/shofarwebpage/origin-of-shofar>

https://www.ruicon.ru/arts-new/fresco/1x1-dtl.php?page_19=2631&p_f_12_temp_id=1&p_f_12_63=1

<https://warwick.ac.uk/fac/arts/scapvc/arthistory/studentpages/ug/modulesupto12-13/ha229/khludov.ppt>

Greenspan, Ari ve Zibotovsky, Ari. Segula. "Shofar Blasting Away." Erişim 12 Eylöl. <https://segulamag.com/en/articles/shofar-blasting-away/>

My Jewish Learning. "What is the Mishnah?" Erişim 11 Eylöl 2021. <https://www.myjewishlearning.com/article/mishnah/>

Online Etymology Dictionary "Trumpet." Erişim 13 Ekim 2021. <https://www.etymonline.com/search?q=trumpet>

Sukkah. "Seferia.org." Erişim 30 Mayıs. https://www.sefaria.org/Sukkah.54a.1?ven=William_Davidson_Edition__English&vhe=William_Davidson_Edition_-_Vocalized_Aramaic&lang=bi

Verveer, Ticia. The Times of Israel. "The Ancient Cry of Shofar." Erişim 11 Eylöl 2021. <https://blogs.timesofisrael.com/the-ancient-cry-of-the-shofar/>

web.archive.org. "Near Eastern Antiquities: Iran." Erişim 12 Ekim 2021. https://web.archive.org/web/20071012193813/http://louvre.fr/lv/oeuvres/detail_notice.jsp?CONTENT%3C%3Ecnt_id=10134198673225306&CURRENT_LLV_NOTICE%3C%3Ecnt_id=10134198673225306&FOLDER%3C%3Efolder_id=9852723696500803&bmUID=1164415855346&bmLocale=en

